

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСТЕЧКА ЧЕЧЕЛЬНИК НА ПІВДЕННО-СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Не дивлячись на ґрунтовне і багаторічне етнологічне вивчення Поділля, зокрема його південно-східної частини, конкретні матеріали, які б стосувалися геми нашого дослідження, можемо знайти, нажаль, лише у дуже обмеженій кількості.

У наукових працях ХІХ ст. деякі матеріали історико-етнологічного змісту про містечко Чечельник містяться у дослідженнях польських, російських та вітчизняних вчених. Однією з перших слід зазначити працю Ю. Крашевського «Wspomnienia Odessy, Jegyssanu i Budzaku: Dziennik przejazdu w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia» (1845-1846), яка містить цінний опис м. Чечельник [1, s. 103-107]. В «Архиве Юго-Западной России ...» вміщено матеріали другої половини ХVІІІ ст. про огляд кордонів хутора «Слюсарового», який знаходився на чечельницьких землях [2, с 217] та відомості про кількість єврейського населення у Чечельнику і в навколишніх населених пунктах, що належали до чечельницького кагалу [3, с 476]. Про населення, господарські заняття, ремесла і промисли жителів містечка знайдемо окремі матеріали у праці В. К. Гульдмана «Подольская губернія. Опыт географическо-статистического описания» [4].

У деяких документах, що зберігаються у фондах Вінницького обласного архіву, можна виявити історико-етнологічну інформацію про особливості життя і побуту жителів містечка Чечельник у ХІХ ст. Так, наприклад, у «Справі про вбивство селянина Проскурівського та пограбування Чечельницького костелу невідомими особами (22. 02. 1842-29. 11. 1853)» є опис майна селянина Бондара В. А. з вказуванням його вартості, в цінах середини ХІХ ст. [5, арк. 182]. Окремі справи містять відомості про різні сторони життя єврейського населення Чечельника [6], про фільваркове господарство Чечельницького маєтку [7] та інші справи.

Про окремі види ремесел та промислів мешканців Чечельника є згадки у книзі «Кустарне промыслы Подольской губернии» [8, с. 268, 419]. Узагальнюючий нарис історії Чечельника вміщено в томі енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область» [9, с 687-689]. У науковій літературі наступних років і аж до початку 90-х рр. ХХ ст. етнологічні матеріали про смт. Чечельник відсутні майже

повністю. В рукописних фондах ІМФК ім. М. Рильського нами виявлена лише невеличка справа на 15 аркушів (Ф. 14-3/1024) - це фольклорно-етнографічні записи здійснені у Чечельнику його мешканцем Мельником І.Р. у 1974 р. [10].

Із публікацій останніх років вартим уваги є другий випуск монографії «100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель», яку присвячено історії і етнографії єврейських містечок Поділля, в тому числі і Чечельника [11, с 375-396].

З кінця 70-х рр. ХХ ст. археологічні, природничі, а згодом і етнологічні польові дослідження Чечельника проводить автор цієї роботи. В ході проведених обстежень містечка та його околиць було виявлено трипільське поселення на території колишнього цукрового заводу, двошарову пам'ятку (трипільський і черняхівський шари) в урочищі Вишенька, на південь від Чечельника, кілька курганів тощо. Також виявлено і обстежено місця де і сьогодні ростуть реліктові червонокнижні види рослин. Серед них слід назвати відкасник татарниколистий та ковила волосисту, які є ендеміками для Південно-Східного Поділля. В місцях їхнього зростання створено заповідники. Одночасно проводилися і етнологічні дослідження, які розпочалися із вивчення і практичного засвоєння різних видів ремесел, на які багата родина автора та багато інших родин у Чечельнику. Також протягом багатьох років збиралася і колекція етнологічних і археологічних предметів.

Перші публікації на цю тему були зроблені нами ще у студентські роки і на сьогодні їх с вже понад 30. Більшість цих праць можна об'єднати у дві групи. До першої входять дослідження із археології Чечельника і його ближніх околиць, а до другої- матеріали історико-етнологічних студій.

Публікації з археології. Про наші розкопки у 1990 р. залишків трипільського житла у Чечельнику йдеться у статті «Дослідження житла на трипільському поселенні Чечельник» вміщеній у науковому збірнику «Археологічні дослідження в Україні 1991 року» [12, с 48-49, 149.]. Узагальнююча стаття про чечельницьке поселення «Пізнотрипільське поселення Чечельник на Побужжі» опублікована в I випуску наукового збірника «Подільська старовина» [13, с 97-108.]. Унікальність керамічного комплексу Чечельника полягає в численних зооморфних зображеннях виконаних на посуді фарбами або скульптурними наліпами. Про них йдеться в публікації «Зображення тварин на кераміці з трипільського поселення Чечельник», яку вміщено в журналі «Археологія» [14, с. 148-149]. Про значимість поселення Чечельник та, відповідно, виділеної нами Чечельницької групи пам'яток Трипільської культури початку пізнього етапу в міжріччі Південного Бугу та Дністра в трипільській археології свідчать статті включені до другого тому «Енциклопедії Трипільської цивілізації» [15, с 607; 16, с. 608-609]. Особливості виникнення, формування та історичної долі Чечельницької групи пам'яток Трипільської культури початку пізнього етапу в міжріччі Південного Бугу та Дністра висвітлено

в статті поміщеній в матеріалах «Міжнародної науково - практичної конференції «Древні землероби Європи: нові відкриття та гіпотези» присвяченої ювілею з дня народження видатного дослідника Трипільської культури К.К. Черниш [17, с. 43-45]. Історія виявлення та дослідження археологічних пам'яток Чечельницького району подана в публікації на сторінках 7 випуску «Наукових записок Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія» [18, с 97-99].

Узагальнюючий історичний екскурс заселення басейну річки Савранки з часів пізнього палеоліту зроблено в статті «До історії заселення басейну річки Савранки (з найдавніших часів до сьогодення) опублікованій в IV випуску наукового збірника «Подільська старовина» [19, с 88-108].

Історико-етнологічній публікації. Про час виникнення та історичну долю 4 подільських сіл - двох Чечельників і двох Вербок (два на Вінниччині і два на Хмельниччині) йдеться у статті «З історії подільських сіл Вербка та Чечельник» опублікованій у матеріалах V Всеукраїнської конференції «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України» [20, с 643-645]. Особливості весільного обряду українців містечка Чечельник подано в етапі «Весілля в Чечельнику (30-80-ті роки ХХ ст.)», яку опубліковано у збірнику матеріалів наукової конференції «Етнографія Поділля» [21, с 33-42]. Про виготовлення килимів жителькою Чечельника Жмурко (Косаківською) Соломією Филімонівною (1898-1978) у 40-50-х рр. ХХ ст. йдеться в публікації «Килими моєї бабусі», яку вміщено в матеріалах міжнародної науково - практичної конференції «Український килим: генеза, іконографія, стилістика» [22, с 36].

Особливості подільського малювання на склі, в тому числі і в Чечельнику (тут у 40-50-х рр. багато малювали, варто зазначити ім'я Жмурко (Косаківської) Софії Миколаївни (1930-1999), розкрито в публікації «Малювання на склі на Східному Поділлі», яку поміщено в науковому збірнику «Гончарівські читання (п'яті). Феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст» [23, с. 10-12].

Особливостям традиційного подільського народного костюма, в тому числі і українців Чечельника, присвячена стаття «Одяг подолян ХІХ-ХХ століть», яку опубліковано в журналі «Народне мистецтво» [24, с 36-39]. В цьому ж номері вміщено статтю присвячену подільському ткацтву: «Ткацтво на Вінниччині з найдавніших часів до сьогодення» [25, с 46-48]. До речі, цей номер журналу майже повністю присвячено народному мистецтву Вінниччини.

Побутуванню українського народного одягу серед жителів Чечельника [26, с 133-141] та особливостям його архітектури [27, с 333-341]. присвячені праці вміщені на сторінках наукового збірника «Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно - Східної Волині: Історія і сучасність»

У статті «Писанки Поділля», яку опубліковано в III випуску наукового збірника «Подільська старовина» йдеться про історію подільського писанкарства XIX-XX ст., звернуто увагу на «порядок і правила писання писанок», зроблено класифікацію, серед якої своє місце зайняли мальованки Чечельника [28, с. 166-173].

На матеріалах містечка Чечельник у статті «Етнографічне дослідження одного населеного пункту (на прикладі містечка Чечельник на Південно - Східному Поділлі)», яку опубліковано у збірнику наукових праць «Матеріали до української етнології» автор намагається показати специфіку етнографічного дослідження окремо взятого населеного пункту [29, с 52-53].

Чечельник і його околиці багаті на легенди і перекази, що пов'язані з історією краю, його топонімікою. Також багато легенд про скарби, в тому числі й заляті, а також вірувань і повір'їв про вужів, долю тощо. Саме про все це йдеться у статті «Легенди та перекази на Південно - Східному Поділлі», яку опубліковано у 6 випуску збірника наукових праць «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія» [30, с 178-182].

Демографічні особливості подільського містечка автор подає в статті «Етнічний та кількісний склад населення Чечельника у XVI - на початку XXI ст.», яку вміщено у 10 випуску вище цитованого збірника наукових праць [31, с. 212-216].

Килимарство, як вид промислу і ремесла, мало значне поширення в Чечельнику, який можемо виділити в окремий килимарський осередок. Виготовленням килимів займались у багатьох родинах. На прикладі родини Косаківських, а тут ткали килими два покоління майстринь: мати Косаківська Оляна та дві її дочки Соломія (1898-1978) і Палажка (1904-1991). Саме про цю родину йдеться у статті «Килимарниці з родини Косаківських», яку опубліковано в «Матеріалах XI Подільської історико-краєзнавчої конференції» [32, с 562-564].

Про ярма для волів та символіку їх орнаментів, в тому числі і на ярмах з Чечельника, йдеться у статті «Орнаментовані ярма з Поділля» опублікованій у I випуску наукового збірника «Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження» [33, с 66-67].

Надзвичайно багатою є також топоніміка містечка та його околиць. В ній, як у дзеркалі, відбилися і зафіксувалися в топонімах, мікрогопонімах і гідронімах всі найважливіші події понад 500-літньої історії Чечельника. Саме про це розповідається в публікації «Топоніміка селища Чечельник на Південно-Східному Поділлі», яку вміщено у 13 випуску збірника наукових праць «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія» [34, с 184-190].

Чечельницька земля дала світові багато талановитих і працьовитих людей. Серед них письменниця Кларісе Ліспектор - класик бразильської

літератури, яка народилась в Чечельнику у 1920 році. Про її життєвий та творчий шлях розповідає стаття «Подольська (Кларісе Ліспектор) - класик бразильської літератури» вміщена в 14 випуску вищезгаданих «Наукових записок ...» [35, с. 372-374].

Серед різних допоміжних видів господарської діяльності українців Чечельника вагоме місце займає рибальство та бджільництво, які мають тут давню історію. Про їх особливості автор розповідає у етапі «Рибальство та бджільництво - допоміжні види господарських занять українців Південно - Східного Поділля (на матеріалах містечка Чечельник)», що опублікована в 15 випуску «Наукових записок ...» [36, с 188-192].

У жителів Чечельника збереглися цінні, а під час, і унікальні документи, що розповідають про різні історичні події ХХ ст. Вони збереглися в родинях Жмурків (Монастирських), Остафієвих, Ободянських, Четверня та ін. Документи цих родин лягли в основу публікації «Приватні архіви як джерело до історії Поділля (на матеріалах містечка Чечельник)», яку поміщено на сторінках 16 випуску «Наукових записок ...» [37, с 211-216].

Саме архів однієї родини - родини Четверня (щоденник матері у віршах, листи, фото, документи батька і матері, спогади сина та двоюрідної сестри), ліг в основу книги «Мои года - мое богатство», яку нами підготовлено до друку та написано вступну статтю з історії цієї сім'ї [38, 172 с, 40 с, іл.; 39. с 4-41].

Особливо цінними, з історичної точки зору, є матеріали архіву Жмурко Аверкія Захаровича (1855 р. н.) та його сина Арехти (Арефи) (1896-1972), в яких збереглися документи, які є важливим джерелом з історії м. Чечельник на Південно-Східному Поділлі першої половини ХХ століття. Цю працю вміщено в «Матеріалах XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції» [40, с. 123-131].

На протязі всієї історії містечко Чечельник було багатонаціональним і відповідно різноконфесійним. Як проходило життя його мешканців у такому середовищі розповідається в публікації «Особливості релігійного життя містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі в ХІХ - на початку ХХІ ст.», яку вміщено в Матеріалах Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 18 вересня 2008 р. «Релігійне життя Поділля минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору» [41, с 156-160].

Як ми вже згадували вище, ткацтво і килимарство було одним із найбільш поширених видів ремесел і промислів серед українського населення містечка. Про його розвиток йдеться в етапі «Ткацтво та килимарство у містечку Чечельнику на Південно-Східному Поділлі у ХІХ-ХХ ст.», яку опубліковано у Матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції «Подільське традиційне ткацтво» [42, с 76-85].

Своєрідний підсумок історичним та природничим дослідженням Чечельника зроблено у монографії «Нариси з історії Чечельника», яку було підготовлено до 500-ліття Чечельника, яке відзначали у 2000 році [43].

Отже, як бачимо з вищенаведеного історіографічного огляду писемних джерел і літератури щодо історико-етнологічного вивчення містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі то вони поділяються на дві частини. Перша - вітчизняні і зарубіжні джерела та література XIX - XX ст. в яких побіжно згадуються ті чи інші історико-етнологічні відомості про містечко. Виключення становлять лише дві спеціальні праці: «Історія міст і сіл УРСР: Вінницька область» та «100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель» на сторінках яких є невеликі розвідки про Чечельник. Друга - публікації автора присвячені різним аспектам історико-етнологічного та археологічного вивчення Чечельника.

Джерела та література

1. Kraszewski, J. I. Wspomnienia Odessy, Jegyssanu i Budzaku: Dziennik przejazdu w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia» (1845-1846)/J. I Kraszewski.-Wilno, 1845-Tł.-296 s.

2. Архив Юга - Западной России издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе - К., 1890.-Ч. 6 - Т. II.

3. Там же.- К., 1890.- Ч. 5.- Т. II.- Вып. 2,- 1046 с.

4. Гульдман, В. К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания/В. К. Гульдман.- Каменец-Подольский, 1889.- 514 с.

5. Справа про вбивство селянина Проскурівського та пограбування Чечельницького костелу невідомими особами (22. 02. 1842-29. 11. 1853). -Вінницький обласний державний архів.- Ф. 468.- Оп. 1.- Спр. 1855. (Далі-ВОДА...).

6. Дело об обвинении торговцев местечка Чечельник в продаже без разрешения» (20. 01. 1868-12.11.1869)//ВОДА. - Ф. 468.- Оп. 1. - Спр. 837.

7. ВОДА.-Ф. 468.-Оп. 1.-Спр. 551.

8. Кустарные промыслы Подольской губерний.- К.: Типо-литографія «СВ. Кульженко», 1916.-646 с.

9. Краснопольський, А.Л. Чечельник/А.Л. Краснопольський, Ф.М. Р'оботько// Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область.- К.: Голов. Ред. УРЕ АН УРСР, 1972.-С. 679-687.

10. Рукописні фонди ІМФЕ ім. М. Рильського.- Ф. 14-3/1024.- 15арк.

11. Лукин, В. Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель. Вып. 2.: Подолия/В. Лукин, А. Соколова, Б. Хаимович.- СПб.: Издатель А. Гершт, 2000. - 704 с.

12. Косаківський, В. А. Дослідження житла на трипільському поселенні Чечельник/В.А. Косаківський//Археологічні дослідження в Україні 1991 року.-Луцьк: Надстир'я, 1993.- С 48-49, 149.

13. Косаківський, В.А. Пізнотрипільське поселення Чечельник на Побужжі/ В.А. Косаківський //Подільська старовина.- Вінниця: Державна картографічна фабрика, 1993.- С. 97-108.

14. Косаківський, В. А. Зображення тварин на кераміці з трипільського поселення Чечельник/ В.А. Косаківський //Археологія.- 1994.- № 1.-С. 148-149.

15. Косаківський, В.А. Чечельник / В.А. Косаківський //Енциклопедія трипільської

цивілізації.- К.: Укрполіграфмедіа, 2004,- С 607.

16. Косаківський, В. А. Чечельницька група/В.А. Косаківський//Там само.-С. 608-609.

17. Косаківський, В. А. Чечельницька група пам'яток трипільської культури початку пізнього етапу в міжріччі Південного Бугу та Дністра/В. А. Косаківський//Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Древні землероби Європи: нові відкриття та гіпотези» присвяченої ювілею з дня народження видатного дослідника трипільської культури К.К. Черниш.- Збараж: Тернопіль, 2004.- С 43-45..

18. Косаківський, В. А. Археологічні пам'ятки Чечельницького району на Вінниччині: історія виявлення та дослідження/В. А. Косаківський//Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 7. Серія: Історія: зб. наук. пр./За заг. ред. проф. П. С. Григорчука.- Вінниця: ДП «ДКФ», 2004.- С. 97-99.

19. Косаківський, В. А. До історії заселення басейну річки Савранки (з найдавніших часів до сьогодення)/В.А. Косаківський//Подільська старовина-Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2008.- С 88-100.

20. Косаківський, В.А. З історії подільських сіл Вербка та Чечельник/В.А. Косаківський//Л/ Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України»: Тези доповідей та повідомлень.- Київ - Кам'янець-Подільський, 1991.- С 643-645.

21. Косаківський, В. А. Весілля в Чечельнику (30-80-ті роки ХХ ст.)/В.А. Косаківський//Етнографія Поділля: Тези доповідей наукової конференції.-Вінниця, 1992,-Ч. 1.-С. 33-42.

22. Косаківський, В. А. Килими моєї бабусі/В. А. Косаківський//Український килим: генеза, іконографія, стилістика,- Тези і резюме доповідей міжнародної науково - практичної конференції.- К., 1998.- С 36.

23. Косаківський, В.А.Малювання на склі на Східному Поділлі /В.А. Косаківський// Гончарівські читання (п'яті). Феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст. Тези доповідей і повідомлень. - К., 1998. - С. 10-12.

24. Косаківський, В. А. Одяг подолян ХІХ-ХХ століть/В.А. Косаківський// Народне мистецтво.- 2002.- № 3-4.- С 36-39.

25. Косаківський, В. А. Ткацтво на Вінниччині з найдавніших часів до сьогодення/ В.А. Косаківський//Там само.- С 46-48.

26. Косаківський, В. А. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі/В. А. Косаківський//Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно - Східної Волині: Історія і сучасність: наук, зб.- Кам'янець-Подільський: Абетка - НОВА, 2002.-С. 133-141.

27. Косаківський, В.А. Народна архітектура містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі/В. А. Косаківський//Там само.- С 333-341.

28. Косаківський, В. А. Писанки Поділля/В. А. Косаківський//Подільська старовина- Вінниця: Консоль, 2003.- С 166-173.

29. Косаківський, В.А. Етнографічне дослідження одного населеного пункту (на прикладі містечка Чечельник на Південно - Східному Поділлі)/В.А. Косаківський//Матеріали до української етнології.- зб. наук. пр.- К., 2003.- Вип. 3 (6).~ С 52-53.

30. Косаківський, В. А. Легенди та перекази на Південно - Східному Поділлі/В. А. Косаківський//Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія: зб. наук. пр./За заг. ред. проф. П.С. Григорчука.- Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2003.- С. 178-182.

- 31 Косаківський, В. А. Етнічний та кількісний склад населення Чечельника у XVI - на початку XXI ст./В.А. Косаківський//Там само- Вип. 10 -С 212-216.
- 32 Косаківський, В. А. Килимарниці з родини Косаківських/В.А. Косаківський//Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції/Ред. кол.: Завальнюк О. М. (відп. ред.), Баженов Л. В., Винокур І.С. та ін.- Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004.-С. 562-564. *
- 33 Косаківський В. А. Орнаментовані ярма з Поділля/В. А. Косаківський, Є.М. Косаківська//Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. -Вінниця, 2005.- Вип. 1,- О 66-67.
- 34 Косаківський, В. А. Топоніміка селища Чемельник на Південно - Східному Поділлі/В. А. Косаківський/УНаукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 13. Серія: Історія: зб. наук. пр./За заг. ред. проф. П. С. Григорчука.-Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2008.- Вип. 13.- С. 184-190.
- 35 Косаківський, В. А. Подолянка (Кларісе Ліспектор) - класик бразильської літератури/В.А. Косаківський//Там само.- Вип. 14.- С 372-374.
- 36 Косаківський, В. А. Рибальство та бджільництво - допоміжні види господарських занять українців Південно - Східного Поділля (на матеріалах містечка Чечельник)/В.А. Косаківський//Там само.- Вип. 15.- С 188-192.
- 37 Косаківський, В. А. Приватні архіви як джерело до історії Поділля (на матеріалах містечка Чечельник)/В.А. Косаківський//Там само.- Вип. 15.-С 211-216.
- 38 Мои года - мое богатство./За заг. ред. В. А. Косаківського.- Вінниця, 2008.-172 с; 40 с. іл.
- 39 Косаківський, В. А. До історії роду Четверня/В. А. Косаківський/.'Мои года -мое богатство.- Вінниця, 2008.- С. 4-41.
- 40 Архів Жмурко Аверкія Захаровича (1855 р.н.) та його сина Арехти (Арефи) (1896-1972) як джерело з історії м. Чечельник на Південно-Східному Поділлі першої половини ХХ століття//Матеріали ХІІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура]/Завальнюк О.М. (голова), Войтенко В.І. (співголова), Баженов Л. В. (відп. редактор) та ін.- Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010.-С. 123-131.
- 41 Косаківський, В.А. Особливості релігійного життя містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі в ХІХ - на початку ХХІ ст./В.А. Косаківський// Релігійне життя Поділля минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 18 вересня 2008 р.- Вінниця, 2008.- С 156-160.
- 42 Косаківський, В. А. Ткацтво та килимарство у містечку Чечельнику на Південно-Східному Поділлі у ХІХ-ХХ ст./В.А. Косаківський//Подільське традиційне ткацтво. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 30 вересня - 1 жовтня 2008 р.- Вінниця, 2009.- С. 76-85],
- 43 Вовк, С.Т. Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів до наших днів/С.Т. Вовк, В.А. Косаківський, С.В. Таранець.- Вінниця: Віноблдрукарня, 2000.-214 с